

τοῦτο τῆς περὶ ψυχῆς διδασκαλίας, ἂν καὶ προ-
 κύπτει ὡς λογικὸν πόρισμα τῆς θεωρίας τοῦ
 πνεύματος, διότι τὸ πόρισμα τοῦτο ἔτι μᾶλλον
 ἐνισχύεται ἐκ τῆς προκειμένης ἐρεύνης, καὶ θέλεις
 πεισθῆ, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν θνήσκει
 μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ὅτι ἡ δικαιοσύνη τοῦ
 Θεοῦ εἶναι ἰσχυροτάτη ἐγγύησις τῆς ἀθανασίας
 μας. Πᾶσαι αἱ θεωρίαι αὗται συνδέονται πρὸς
 ἀλλήλας, καὶ ἀμοιβαίως ὑποστηρίζονται συνα-
 ποτελοῦσαι τὸν πνευματικὸν κόσμον οὗ ὁ Θεὸς
 εἶναι τὸ κέντρον ἐλκύων πρὸς ἑαυτὸν τὰς ψυχὰς
 τῶν ἀνθρώπων. Περὶ τῶν κακῶν τῆς φύσεως
 οὐδὲν ἔχω νὰ προσθέσω· ἄς ἴδωμεν τώρα πλη-
 σιέστερον τὰ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπιπέθε ἀνθρώπον ἀπηλλαγμένον τῶν κακῶν
 τῆς περιστοιχούσης αὐτὸν φύσεως, ἀλλ' ἔχοντα
 ἐν ἑαυτῷ τὴν πηγὴν τοῦ κακοῦ· σῶμα νοσηρόν,
 πνεῦμα ἀνίκανον νὰ κατανοήσῃ τὸ ἀληθές, θέ-
 λησιν ἀσθενῆ μὴ ἀντέχουσιν εἰς τὰς ὁρμὰς τῶν
 παθῶν ἢ εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐγωϊσμοῦ,
 χαρακτῆρα δύστροπον, τάσεις διεστραμμένας, ἢ
 νοῦν ὑγιᾶ, ἀλλ' εὐαίσθησίαν ὑπερβολικὴν, φαν-
 τασίαν ἀχαλίνωτον, θυμὸν εὐερέθιστον, ἐπιπέθε
 ὅπως θέλεις τὸν συνδυασμὸν τῶν στοιχείων ὅσα
 συνιστῶσι τὴν ἀπειρον ποικιλίαν τοῦ διανοητι-

κοῦ καὶ ἠθικοῦ χαρακτήρος. Τί πταίει, θέλεις εἶπει, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἴαν αὐτὴ ἡ φύσις τὸν προώρισεν εἰς τὸ κακὸν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἀγαθόν; Ἄλλὰ ἡ φύσις οὐκ ἐπιπροορίζει, προορίζει ὁ Θεὸς. Ἄρα ὁ Θεὸς προορίζει τινὰ τῶν πλασμάτων του εἰς τὸ κακόν. Δύνασαι νὰ τὸ πιστεύσῃς μεθ' ὅσα περὶ Θεοῦ ἤδη γινώσκεις; Ἡ κρᾶσις τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου τούτου πόθεν προῆλθεν; Ἐρώτησον οὐχὶ τοὺς πνευματιστάς, ἀλλὰ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Δαρβίνου. Θέλουσιν ἀπαντήσῃ ὅτι πᾶσαι αἱ μεταμορφώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ὡς ὅλων τῶν ζώων, πᾶσαι αἱ ἐκ τῶν μεταμορφώσεων τούτων ποικιλίαι τοῦ σώματος, τοῦ ἀναστήματος, τοῦ νοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ χαρακτήρος, προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰ μὴ καθ' ὀλοκληρίαν, ἐκ τῆς κληρονομίας, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἔχομεν μεταδίδομεν εἰς τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀπογόνους εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, διότι ἐνίοτε μετὰ τινος γενεᾶς ἀναφαίνονται ἐλαττώματα ἢ προτερήματα ἀπωτάτων προπατόρων, ὥστε κατὰ τοὺς δαρβινιστάς τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα δὲν εἶναι ἓν, ἀλλ' ἀναρίθμητα, ἂν καὶ δὲν δυνάμεθα ν' ἀναδράμωμεν πάντοτε εἰς τὰς πηγὰς των. Ἐκαστος ἡμῶν εἶναι προῖον προηγουμένων γενεῶν ἀνθρώπων.

καθὼς κληρονομοῦμεν τὰ ἀγαθὰ τῶν πατέρων, κληρονομοῦμεν καὶ τὰ κακά, καὶ ἐπ' ἀληθείας τὰ κακά ταῦτα οὐδὲν δικαιοῦμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Θεόν. Σοὶ εἶπον καὶ ἄλλοτε, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς κληρονομικῆς μεταδόσεως εἶναι σπουδαιότατον. Ἡ ἐπιστήμη δὲν τὸ ἔλυσεν εἰσέτι ὀλοκλήρως, καὶ οὔτε ἐξηκρίβωσεν εἰσέτι, διὰ θετικῶν ἀποδείξεων, ἐννοῶ, καὶ οὐχὶ δι' εἰκασιῶν καὶ ὑποθέσεων, ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πρώτων ἀνθρώπων, καὶ πῶς βαθμηδὸν μετεβλήθη εἰς ἣν ἔχομεν σήμερον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ διαφθορά μεταδίδεται καὶ μετεδόθη, καὶ ὅτι ἡ διαφθορά εἶναι ἔργον τῆς ἡμετέρας θελήσεως. Ἀλλὰ καθὼς μεταδίδεται ἡ διαφθορά ἐπίσης μεταδίδεται πᾶσα βελτίωσις, πᾶσα τελειοποίησις, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν συνυφαίνονται οὕτως εἰπεῖν ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν μάχεται πρὸς τὸ κακόν, καὶ ἐπὶ τέλους ὑπερισχύει, καὶ νόμος τῆς ἱστορίας εἶναι οὐχὶ ἡ προοδευτικὴ διαφθορά, ἀλλ' ἡ προοδευτικὴ τελειοποίησις. Ἡ δύναμις αὕτη ἣν ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ δημιουργῇ τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν οὐ μόνον δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀπογόνους του, σοὶ ἀποδεικνύει δύο τινά· τὸ μέγιστον

ἀξίωμα ὅπερ τῷ ἔδωκεν ὁ Θεὸς καλῶν αὐτὸν ὡς συνεργὸν τῆς δημιουργίας του, καὶ τὴν τρομερὰν εὐθύνην ἣν ἔχει ἀπέναντι αὐτοῦ διὰ τὴν κατάχρησιν τῶν δώρων τῆς ἀπείρου αὐτοῦ ἀγαθότητος. Τίς δὲ δύναται νὰ προΐδῃ ὅποια καὶ πόσα μέσα θέλει τῷ χορηγήσει ἡ ἐπιστήμη πρὸς τελειοποίησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων του; Παράβαλε τὴν κατάστασιν οὐχὶ τῶν τρωγλοδυτῶν ἐκείνων τῶν ὁποίων ἀνασκάπτεται καθ' ἐκάστην ἡ ἱστορία ἐκ τῶν ὀρυκτῶν αὐτῆς μνημείων, ἀλλὰ τινος μεγιστᾶνος τοῦ μεσαιῶνος, τὰ φῶτα αὐτοῦ, τὰ ἦθη, τὸν οἰκειακὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, πρὸς τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἀπλουστάτου ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας, τὴν ἀσφάλειαν ἧς ἀπολαύει ἐν πάσῃ εὐνομουμένῃ πολιτείᾳ, τὴν παιδείαν ἣν δύναται ν' ἀποκτήσῃ, τὴν εὐζωίαν ἣν δύναται νὰ προμηθευθῇ διὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τιμιότητός του, καὶ θέλεις ἴδῃ πόσον ὁ ἄνθρωπος βελτιοῦται καθ' ἐκάστην, καὶ δύναται νὰ βελτιωθῇ ἐπιμᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ θέλεις πεισθῇ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐγκαταλείπει τὸ πλάσμα του, ἀλλὰ τῷ ἀνοίγει ἀτελεύτητον στάδιον νοσητικῆς, ἠθικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς προόδου, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἔξαρτᾶται νὰ τὸ διατρέξῃ μετὰ πλήρους ἐπιτυχίας. Ὑπεθέσαμεν ἄνθρωπον στε-

ρούμενον ἐκ γενετῆς τῶν φυσικῶν βοηθημάτων πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ προορισμοῦ, ἢ ὠθούμενον ἐκ κληρονομικῶν τάσεων πρὸς τὸ κακόν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὅσον ἀτελής καὶ ἂν εἶναι, ἐφ' ὅσον ἔχει ἐλευθερίαν καὶ λόγον, ἐφ' ὅσον δηλαδή εἶναι ἄνθρωπος, δύναται καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐμφυτά κακὰ νὰ ὑπερνικήσῃ, καὶ νὰ ρυθμίσῃ τὴν ζωὴν του κατὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ὄταν τὸν παραβῇ, δικαίως πάσχει, καὶ τὸ κακόν εἶναι τότε ἡ κύρωσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἡ τιμωρία τῆς παραβάσεως.

Ἐρχομικὴ τώρα εἰς τὰ κακὰ ὅσα δὲν προέρχονται οὔτε ἐκ τῆς βλαβεραῆς ἐπιδράσεως τῆς ὑλικῆς φύσεως οὔτε ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἄγνοῶ ἐὰν ταῦτα εἶναι τὰ πλειότερα, ἀλλὰ βεβαίως εἶναι ἐκεῖνα ἅτινα ζωηρότερον αἰσθανόμεθα καὶ δι' ἃ μᾶλλον δυσανασχετοῦμεν, διότι οἱ αὐτουργοὶ αὐτῶν εἶναι ἐνώπιον ἡμῶν, καὶ εἶναι ὁμοειδῆ ὄντα, πρὸς ἃ ἐκ φύσεως συμπαθοῦμεν, ὥστε ὅταν μᾶς βλάψωσι, θεωροῦμεν τὴν πράξιν αὐτῶν ὡς τὴν μεγαλύτεραν ἀνατροπὴν τοῦ νόμου τῆς κοινῆς ἡμῶν φύσεως, ἔτι δὲ μᾶλλον ὅτε συνδέονται πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν στενοτέρων δεσμῶν τῆς φιλίας, τῆς συγγενείας, τῶν πρὸς ἡμᾶς ὑποχρεώσεων. Ὄτε

τὸ κακὸν ἔρχεται ἐκ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου ἢ ἐξ ἀγνώστων αἰτίων, δυνάμεθα νὰ τὸ ὑπομείνωμεν ἀγογγύστως, διότι ἔχομεν ἐντὸς ἡμῶν τὴν παρήγορον ἐλπίδα ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ θέλει ἀνταμείψει δι' ἄλλων ἀγαθῶν τὴν ὑπομονὴν μας, ἀλλ' ὅτε ἔρχεται ἐκ τῆς κακοβουλίας τῶν ἀνθρώπων, τότε ἐγείρεται σφοδρὰ ἡ ἀγανάκτησίς μας καὶ τότε ἐρωτῶμεν διατί ὁ Θεὸς ἀνέχεται τοιούτους ἀνθρώπους, καὶ διατί τοὺς ἐπλάσεν, ἐν ᾧ ἐγνώριζεν ὅτι ἤθελον καταχρασθῆ τὰ δῶρα τῆς ἀγαθότητός του πρὸς βλάβην τῶν ὁμοίων των. Καὶ ὅμως ὑπάρχει καὶ ἐνταῦθα λόγος, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀταξίᾳ ἦτις εἶναι ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ἀναφαίνεται θαυμαστὴ ἄρμονία τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ. Ἐνταῦθα, φίλε μου, ἀποκαλύπτεται σαφέστερον ἢ ἀλλαχοῦ ἡ ἠθικὴ ὠφέλεια τοῦ κακοῦ, ἢ εἰάν αἱ δύο αὐταὶ ἔννοιαι σοὶ φαίνονται ἀντιφατικάι, ἢ διὰ τοῦ κακοῦ δοκιμασία καὶ ἠθικὴ τελειοποίησις. Ὑπάρχει ἐν οἷα δήποτε ἠθικῇ θεωρίᾳ ὀλόκληρος σειρά ἀρετῶν αἵτινες δὲν γεννῶνται, δὲν ἐξασκοῦνται εἰμὴ ὅταν προκληθῶσιν ὑπὸ τοῦ κακοῦ ἐν γένει, καὶ ἰδίως, ὑπὸ τοῦ ἐπιβαλλομένου ἡμῖν παρὰ τῶν ἄλλων· ἢ γενναιότης ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων, ἢ φρόνησις πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν, ἢ

ἀνδρεία πρὸς ἀπόκρουσιν οἴων ὀήποτε ἐπιθέσεων, ἢ μεγαλοφυγία ἐν τοῖς δυστυχήμασιν, ἢ ὑπομονή, ἢ καρτερία, ἢ ἀφοσίωσις πρὸς σωτηρίαν τῶν ἄλλων, ἢ πραότης, ἢ ἀμνησικακία, ἢ ἀντὶ τοῦ κακοῦ ἀπόδοσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ μακροθυμία, ἢ ἀγάπη καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ· δὲν εἶναι αὐταὶ αἱ λαμπρότεραί τῶν ἀρετῶν, αἱ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστοι καὶ αἱ μᾶλλον ἀξιόμισθοι; καὶ ἐκάστη αὐτῶν δὲν ὑποθέτει κακόν τι ὅπερ ὀφείλομεν νὰ πολεμήσωμεν, ἢ νὰ ὑπομείνωμεν, καὶ ὅπως ὀήποτε νὰ μεταβάλωμεν εἰς μέσον ἀγαθοῦ; Προεἶδεν ὁ Θεὸς βεβαίως τὴν κατάχρησιν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐπιδοκιμάζει, καὶ τὴν ἀνέχεται, διότι καὶ αὐτὴ πλαγίως φέρει εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἦτο ἄρα προτιμότερον νὰ μὴ ὑπάρχη ἐλευθερία, εἰάν ἔμελλε νὰ γίνῃ κατάχρησις αὐτῆς, ἢ προτιμότερον εἶναι νὰ ὑπάρχη μὲ ὅλας τὰς ἐνδεχομένας αὐτῆς ἀδυναμίας καὶ παρεκτροπὰς; Ἄλλ' εἰ μὴ ὑπῆρχεν ἐλευθερία, δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὔτε ἄνθρωπος, διότι, ὡς ἄλλοτε εἶπομεν, ἐλευθερία καὶ λόγος εἶναι ὅλος ὁ ἄνθρωπος. Διότι κατεχράσθη πολυτίμου δώρου δι' οὗ ἠδύνασο νὰ ἦσαι εὐτυχῆς, κακίζεις τὸν δωρητὴν; Δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία πολυτιμότερον δῶρον, πηγὴ παντός ἀγαθοῦ καὶ παντός μεγαλείου; καὶ εἰάν καὶ αὐτὴ

ἡ κατάχρησις αὐτῆς δύναται νὰ μεταβληθῆ εἰς ἐλατῆριον ἀγαθοῦ, δὲν δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὴν κατάχρησιν ταύτην ὡς στοιχεῖον τῆς ἠθικῆς τάξεως, καθὼς στοιχεῖον τῆς ὑλικῆς τάξεως εἶναι, καθ' ἃ πρὸ μικροῦ ἐλέγομεν, τὸ κακὸν τῆς φύσεως. Τοιαύτη εἶναι ἡ καθολικὴ τάξις τοῦ κόσμου· πρόοδος πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ πρόοδος αὕτη τελεῖται ἀκουσίως, ἀσυνειδήτως καὶ κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τῆς φύσεως, τελεῖται ἐκουσίως, μετὰ συνειδήσεως καὶ λόγου καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αἱ φαινόμενα παρεκτροπαὶ τῆς τάξεως ταύτης εἶναι ἀπ' ἐναντίας ὅροι καὶ μέσα τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς. Ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι συνέχεια τῆς προόδου τῆς φύσεως, καὶ τὸ κακὸν ὅπερ φαίνεται πρόσκομμα ἐν τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν πορείᾳ, ἀντίσταται τῶντι κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς ἀντιστάσεως πιέζει τρόπον τινὰ ἕτερον ἐλατῆριον ὑφ' οὗ καταβάλλεται, καὶ γίνεται ἀφορμὴ ἀγαθοῦ, δι' οὗ ἡ πρόοδος ἐπισπεύδεται. Ταῦτα δύνασαι νὰ ἐπαληθεύσης καθ' ἑκάστην ἐν τῷ ἀτομικῷ βίῳ, καὶ ἔτι μᾶλλον θέλεις ἐπαληθεύσει ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ ἐν τῷ ἱστορικῷ, ὅταν ἐπιχειρήσης τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῶν μελέτην· διότι τὰ αὐτὰ στοιχεῖα ὅσα συνιστῶσι τὸν ἀτο-

μικὸν ἄνθρωπον, καὶ ὧν ἔλαβες γνῶσιν τινα οὐχὶ βεβαίως πλήρη ἀλλ' ἀληθῆ διὰ τῆς περὶ ψυχῆς μελέτης, τὰ αὐτὰ ἐνεργοῦσι μετὰ μεγαλύτερων διαστάσεων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Οὐδεμία κοινωνία εἶναι τελεία, καθὼς οὐδεὶς ἄνθρωπος εἶναι τέλειος, ἀλλ' οὐδεμία μὴ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ στοιχεῖα εὐημερίας καὶ δικαιοσύνης, καθὼς πᾶς ἄνθρωπος ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰ μέσα τῆς ἠθικῆς του τελειοποιήσεως. Καὶ ἐν τῶν μέσων τούτων εἶναι, ἅς τὸ ἐπαναλάβωμεν, αὐτὸ τὸ κακόν. "Ὅταν δὲν εἶναι συνέπεια τῶν πράξεών μας καὶ δικαία τιμωρία, ὅταν ἐπιβάλλεται ἡμῖν παρὰ τῆς φύσεως ἢ παρὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δίδαγμα, ὡς δοκιμασία, ὡς μέσον ἠθικῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλ' οὐδέποτε πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιβαλλόμενον ἡμῖν ἀδίκως παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅστις οὔτε ποιεῖ οὔτε θέλει τὸ κακόν.

'Αλλ' ἐν τέλει τῆς μακρᾶς ταύτης ἐπιστολῆς συναισθάνομαι ὅτι αἱ ἀποδείξεις μου δὲν εἶναι πλήρεις, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι καὶ σὺ θέλεις τὸ αἰσθανθῆ, ἀφ' οὗ τὴν ἀναγνώστης δθεν σπεύδω νὰ μεταβῶ εἰς τὸ συμπλήρωμα καὶ αὐτῶν καὶ τῆς περὶ ψυχῆς μελέτης, διότι, καθὼς σοὶ εἶπον, ἡ περὶ ἀθανασίας θεωρία ἀπορρέει κατὰ λογικὴν

ἀνάγκην ἐκ τῆς περὶ φύσεως πνεύματος, καὶ ἐπιβεβαιοῖ ὅσα περὶ θείας προνοίας εἶπομεν μέχρι τοῦδε.

Θ'.

Φιλοθέου πρὸς Εὐγένιον.

Ἐξ ὅλων τῶν κακῶν περὶ ὧν ἐπραγματεύθην ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐπιστολῇ δὲν νομίζεις, ἀγαπητέ μοι, ὅτι τὸ μέγιστον εἶναι ὁ θάνατος; Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ζωὴ, ὑπάρχει καὶ ἐλπίς, καὶ ὅσω δυσφόρητα καὶ ἂν εἶναι τὰ κακὰ ὅσα κατατρύχουσιν ἡμᾶς, ἔχομεν πάντοτε ἐλπίδα ἀπαλλαγῆς τινος ἢ ἀνακουφίσεως· ἀλλὰ θάνατος, καὶ θάνατος ἄνευ ἐλπίδος, εἶναι τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ὥστε ἄνευ τῆς βεβαιότητος τῆς ἀθανασίας τὸ μέγιστον κακὸν μένει ἀδικοιολόγητον.

Ἄλλ' ἄνευ τῆς βεβαιότητος ταύτης καὶ αὐτὴ ἢ ζωὴ ἀποβάλλει πᾶσαν ἀξίαν· ὁ ροῦς αὐτῆς πρὸς τὸ μηδὲν εἶναι ἀκατάσχετος. Δὲν εἶχες τὸ προαίσθημα τῆς ἀληθείας ταύτης ὅτε ἔλεγές μοι ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν σου ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἀθλιώτερον τῶν πλασμάτων, καὶ μοι περιέγραφες μὲ τὰ ζοφερώτερα χρώματα τὴν ζωὴν του; Τρώντι οὐδὲν ἀξιζει ἢ ζωὴ, εἰάν δὲν γενγώμεθα εἰμὴ ἵνα ἀποθάνωμεν. Ὁ θάνατος

ἔρχεται μὲ τὴν ζωὴν, καὶ τὴν παρακολουθεῖ
κατὰ πᾶν βῆμα. Μᾶς ἄρπάζει ἐνίοτε πρὸ τῆς
ῥαυτοῦ, ἢ ἄρπάζει τινὰ τῶν φιλητάτων μας, καὶ
τότε φαίνεται ἔτι σκληρότερος· ἔρχεται αἰφνι-
δίως, ὡς νυκτερινὸς κλέπτης, ἢ μᾶς προαναγ-
γέλλει διὰ μυρίων βασάνων τὴν ἔλευσίν του·
ἀναβαίνομεν πλήρεις ἐλπίδων κατὰ τὴν νεότητα
τὸ ἀνθοστόλιστον ἀπόκλιμα τοῦ ὄρους τῆς ζωῆς,
ἀλλ' ἅμα φθάσωμεν κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν
εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ, ἐκτείνεται παγερὰ πρὸ
τῶν ποδῶν μας ἡ ἄλλη κλιτὺς τοῦ ὄρους, ἡ κλι-
τὺς τοῦ γήρατος, καὶ ἐν τῷ βάθει αὐτῆς βλέ-
πομεν τὸ σκοτεινὸν βάραθρον τοῦ μηδενὸς ὅπερ
μᾶς προσμένει ἀναποφεύκτως. Κατὰ πᾶσαν στιγ-
μὴν τῆς ζωῆς σπεύδομεν πρὸς τὸν θάνατον, καὶ
οὐδὲν μόνιμον καὶ διαρκὲς ἀναχαιτίζει τὴν πρὸς
αὐτὸν καταφορὰν μας, οὐδεμίαν δὲ παρηγορίαν
ἔρχεται νὰ μετριάσῃ τὴν πικρὰν συναίσθησιν τῆς
ἀδυσωπότητος ταύτης καταδίκης. Πάντα τὰ ἀ-
γαθὰ ὄσων δυνάμεθα ν' ἀπολαύσωμεν, ἔστω καὶ
ὑπὲρ τὸ φειδωλὸν μέτρον καθ' ὃ διανέμονται, εἶ-
ναι πρόσκαιρα καὶ ἀβέβαια, καὶ πρὶν μὲν τὰ
ἀπολαύσωμεν, φαίνονται ἡμῖν ἄξια πάσης προσ-
παθείας καὶ παντὸς ἀγῶνος, ἅμα δὲ τὰ ἐγγί-
σωμεν διὰ τῆς χειρός, διαλύονται ὡς πομφόλυ-

γες και διαρρέουσι διὰ τῶν δακτύλων. Ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου ἅμα εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον εἶναι κραυγὴ πόνου και κλαυθμὸς· ἡ βρεφικὴ του ἡλικία εἶναι ἀσυνείδητος, και ὀλίγον διαφέρει τῆς ζωῆς τῶν φυτῶν και τῶν ζώων· ἅμα δὲ κατὰ τὴν νεότητα ἀρχίση ἡ ἐνέργεια τοῦ λόγου, δύσκολον εἶναι νὰ μορφώση ἀκριβεῖς περὶ τῶν πραγμάτων ιδέας και σχεδὸν πάντοτε ἀπατᾶται, ἀφαρπάζεται ὑπὸ τῶν ὀνείρων τῆς φαντασίας, συλλαμβάνει ἐλπίδας αἵτινες εἶναι προωρισμέναι νὰ ματαιωθῶσι μετ' ὀλίγον, κυριεύεται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος και τοῦ πάθους, ἐκτίθεται εἰς μυρίους κινδύνους, ὧν τὰς συνεπειὰς δὲν βλέπει, και αἵτινες βασανίζουσιν ἐνίστε ὅλην τὴν ζωὴν του· ἅμα δὲ ὠριμάση, ἡ πρώτη του σκέψις εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ματαιότης τῶν σχεδίων ἃ συνέλαβε κατὰ τὴν νεότητα, και οὐχ ἤττον νεὰ ἐπιχειρήματα σχεδιάζει και νεὰ ἔργα προτίθεται, καθ' ἃ πολὺ σπανίως ἐπιτυγχάνει, και ἡ ἀπογοήτευσις ἐνεκεν τοῦ παρελθόντος συνοδεύει τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὸ γῆρας· ἀλλὰ τότε δὲν ἔχει πλέον μέλλον, και ἐκάστη ἡμέρα τὸν ὠθεῖ πρὸς τὸν θάνατον, και τότε ἀποκαλύπτεται αὐτῷ με ἀπελπιστικὴν ἐνέργειαν ὄλου τοῦ βίου ἡ ματαιότης, και ἐ-